

УДК 377.3.016:504

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Тетяна Кук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто одну з найактуальніших проблем у системі екологічної освіти – формування екологічної культури майбутніх фахівців у системі професійно-технічної освіти. З’ясовано сутність екологічної культури та проаналізовано наукові підходи до визначення її складових у сучасних дослідженнях.

Ключові слова: екологічна криза, екологічна освіта, культура, екологічна культура, екологічна компетентність.

Постановка проблеми. Загальновизнаним є те, що на сучасному етапі взаємодії суспільства і природи людство опинилося на грані екологічної катастрофи, усвідомлення можливості якої актуалізує необхідність зміни орієнтирів подальшого соціокультурного розвитку. Це зумовлює потребу у формуванні екологічної культури, яка повинна акумулювати новий тип мислення і орієнтувати людину на коеволюційний розвиток зі своїм соціоприродним оточенням.

“Національною доктриною розвитку освіти України”, “Концепцією екологічної освіти” визначено, що метою навчально-виховної діяльності різних навчальних закладів є виховання і розвиток творчого потенціалу та соціальної активності особистості, формування системи гуманістичних цінностей, де цінність природи і людини визначаються як провідні. Ця проблема стосується всіх ланок освіти — від дошкільної до вищої та освіти дорослих. З огляду на це проблема формування екологічної культури майбутніх фахівців у системі професійно-технічної освіти актуалізувала наукові пошуки щодо її розв’язання.

Окремі аспекти окресленої проблеми досліджували:

- Т. Вайда, Г. Глухова, Н. Грейда, Н. Єфіменко, Л. Лук’янова, Г. Пономарьова, Л. Фенчак та ін. (формування екологічної культури майбутніх фахівців);
- О. Король, С. Лебідь, І. Павленко, О. Пруцакова, Н. Шевченко та ін. (формування екологічної культури учнівської молоді);

- І. Костицька, В. Ломакович, Г. Марченко, О. Химинець, В. Червонецький та ін. (екологічна освіта в Україні та за її межами);
- Т. Нінова, В. Танська та ін. (підготовка вчителя до екологічної освіти школярів);
- Л. Лук'янова (теорія і практика екологічної освіти у ПТНЗ).

Метою нашого дослідження є з'ясувати теоретичні засади формування екологічної культури майбутніх фахівців у системі професійно-технічної освіти.

Завдання дослідження:

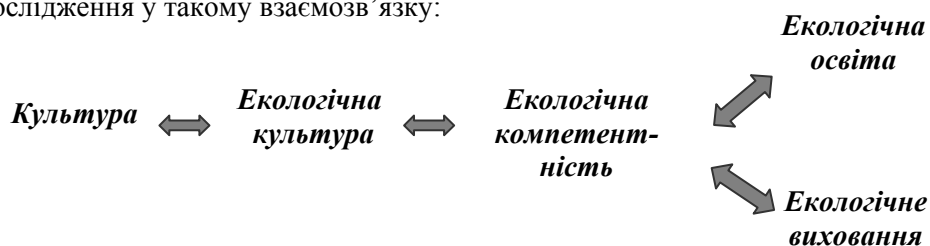
- з'ясувати сутність ключових понять дослідження (“*екологічна культура*”, “*екологічна освіта*”, “*екологічне виховання*” та ін.);
- проаналізувати наукові підходи до визначення складових екологічної культури у педагогічних дослідженнях;
- дослідити взаємозв'язок екологічної культури та екологічної освіти і виховання у процесі підготовки майбутніх фахівців.

Зв'язок роботи із науковими програмами і практичними завданнями визначається розробленням низки питань теми “Філософсько-методологічні, соціально-педагогічні та організаційно-дидактичні засади підготовки сучасних фахівців у системі вищої освіти” відповідно до науково-дослідної тематики кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні є різні підходи до тлумачення поняття “*екологічна культура*”. Відсутність однозначного визначення можна пояснити тим, що екологічну культуру як спеціальний об'єкт дослідження вивчало обмежене коло науковців. Зазвичай цим терміном позначають певний тип ставлень людини до природи та ті психологічні структури, які регулюють поведінку в ній. Водночас кожен вкладає у це поняття певний зміст, притаманний власним поглядам.

З огляду на це, розглянемо поняття “*культура*”, яке є системотворним у системі взаємозв'язку людини з природою, у формуванні екологічної культури.

З'ясуємо сутність екологічної культури та інших ключових понять дослідження у такому взаємозв'язку:

Поняття “культура” є об’єктом багатьох наук (культурології, педагогіки, філософії та ін.) і має чимало різновидів.

Культуролог Л. Матвєєва узагальнила і систематизувала семантичні ситуації використання слова “культура”, виділивши такі *контексти*: сільськогосподарський; біологічний та медичний; тип устрою суспільства; історична епоха та сфера організації суспільного життя; специфіка життєдіяльності окремих соціальних груп, класів, верств населення і тощо; специфіка життєдіяльності конкретних народностей, націй, національних спільнот; специфіка життєдіяльності людини в окремих географічних регіонах; форми і продукти духовної, естетичної та інтелектуальної діяльності людини; культура як загальна відмінність людської життєдіяльності від інших форм життя [7].

Культуролог А. Карміна виокремлює такі види визначень культури: описові, антропологічні, ціннісні, нормативні, адаптивні, історичні, функціональні, семіотичні, символічні, герменевтичні, ідеаційні, психологічні, дидактичні та соціологічні [1, с. 6–7]. Вона визначає *культуру* як світ змістів, які людина вкладає в свою діяльність [1, с. 16]. Змісти утворюються в голові людини в процесі пізнання, оцінення та регулювання того, що відбувається навколо людини та в ній самій [1]. Отже, екологічну культуру можна розглядати як світ змістів, які людина вкладає в свою екологічну діяльність.

Виходячи з цього, знання — це те, що дає пізнання, цінності — це те, за допомогою чого відбувається оцінення стану, а регулятиви — це те, що корегує діяльність людини в певних обставинах. Тож *складовими* екологічної культури є *екологічні знання, цінності та регулятиви*.

У сучасному педагогічному словнику Е. С. Рапацевича *культура* визначена як сукупність матеріальних та духовних цінностей, які були створені людством у процесі громадсько-історичної практики, та ті, що характеризують історично досягнуту ступінь розвитку суспільства [12, с.363].

Процес технічного розвитку виробництва та науки, облаштування людиною свого побуту тісно пов’язаний з екологією. Зважаючи на це, сьогодні головне завдання екологічної освіти та виховання (за О. О. Колоньковою) — “навчити людину створювати екологічно безпечний простір, узгоджувати свою діяльність із законами природи” [2, с. 379].

Л. Лук’янова, обґрунтовуючи теоретичні і практичні засади формування екологічної освіти у системі професійно-технічної освіти, зазначає, що екологічна освіта не є частиною освіти взагалі, а *процесом*, який перебуває у постійному розвитку, і *результатом* переорієнтації та узгодження різних дисциплін [5, с. 254]. Вона простежує закономірності та тенденції розвитку екологічної освіти у навчальних закладах, що зумовлені впливом суспільних проблем. На її думку, головна мета екологічної освіти —

це формування екологічного мислення, котре детермінує доцільну поведінку людини у професійній діяльності та у повсякденному житті [5, с. 64].

На важливості надання учнівській молоді знань про навколишнє середовище, про наслідки людської діяльності на довкілля акцентують увагу й інші дослідники. Зокрема, П. Пустовіт, досліджуючи теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9-х класів у позашкільних навчальних закладах, слушно зазначає, що головним завданням екологічної освіти є формування екологічної культури.

Аналіз літературних джерел за темою дослідження засвідчує, що у визначенні складових екологічної культури простежуються неоднозначні підходи. Зокрема, П. Пустовіт виокремлює такі структурні складові екологічної культури: екологічні знання, ціннісні орієнтації, практичну діяльність та її вплив на навколишнє середовище [10].

Значний інтерес для нашого дослідження викликає також підхід О. Пруцакової до визначення складових екологічної культури, яка виокремлює у її структурі такі компоненти:

- *когнітивні* (природничо-наукові та екологічні знання, що впливають на формування екологічної свідомості та екологічної позиції особистості);
- *мотиваційно-ціннісні* (емоції, почуття, потреби, мотиви, ставлення, ціннісні орієнтації особистості щодо природи);
- *поведінково-діяльнісні* (містить спектр вчинків і практичних дій особистості, що стосуються взаємодії з природою). У єдності перших двох компонентів формується екологічна свідомість, переконання як завершальний елемент світогляду [9, с. 21–22].

На діяльнісному підході до розкриття сутності екологічної культури, її складових та взаємовідносин у системі “людина—природа” акцентують В. Крисаченко, М. Хилько [4].

З погляду формування екологічної культури учнівської і студентської молоді для нашого науково пошуку цінним є дисертаційне дослідження Л. Фенчак. Автор слушно зауважує, що на формування такої культури впливають екологічна освіта, екологічне виховання та еколого-практична діяльність [13].

Аналізуючи сутність і структуру екологічної культури, дослідники (О. О. Колонькова, Н. А. Пустовіт, О. Л. Пруцакова та ін.) приділяють увагу формуванню екологічної компетентності особистості.

До найголовніших ознак екологічної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів (за Н. А. Пустовіт) належать такі:

- активна діяльність (дія, поведінка) у конкретній ситуації;
- зв'язок компетентності з відповідальністю;

- свідомий вибір моделі поведінки, що залежить від сформованості умінь приймати рішення та можливих наслідків [11, с. 370–371].

О. Л. Пруцакова акцентує на тому, що основою екологічної компетентності, підґрунтям для її формування є знання, які належать до інформаційно-пізнавальної складової екологічної культури. Особливого значення у формуванні екологічної компетентності дослідниця надає усвідомленню особистістю власної причетності до екологічних проблем. Саме це є підґрунтям для формування екологічної позиції особистості [8, с. 363].

Екологічну компетентність майбутніх фахівців, на нашу думку, становлять знання, уміння, навички та досвід, які вони набувають у процесі вивчення як спеціальних, так і загальноосвітніх предметів.

На підставі аналізу світового екологічного досвіду попередніх років можемо стверджувати, що переважав антропоцентричний підхід, якщо люди й усвідомлювали необхідність докорінних змін, то не одразу же втілювали їх у життя. Вони починали замислюватися над негативними наслідками своєї діяльності лише після того, як ці наслідки завдавали багато шкоди не лише природному середовищу, але й людству загалом.

Тепер увага світових учених, зокрема й українських, зосереджена на необхідності дотримання природоцентричного типу відносин і виховання людини з природоцентричним менталітетом. Саме на це спрямована екологічна освіта в Україні. Акцентується, що цей процес має охопити всі вікові групи і стати безперервним, тобто його ефективність забезпечується лише тоді, коли триває протягом усього життя людини, починаючи з раннього віку. У Концепції екологічної освіти України зазначено, що екологічна освіта є необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного розвитку країни [3].

Л. Б. Лук'янова зазначає, що система екологічної освіти у професійно-технічних навчальних закладах — відкрита, гнучка, адаптивна, динамічна освітня система, яка одночасно є підсистемою неперервної екологічної освіти, що здійснюється протягом життя і повинна забезпечувати екологізацію всього навчально-виховного процесу професійно-технічного навчального закладу на засадах інтеграції всіх його компонентів і підсистем: мети, завдань, змісту, методів, форм, педагогічних технологій, науково-методичного забезпечення, усіх видів екологічної діяльності [6]. На її думку, розвиток екологічної освіти у професійно-технічних навчальних закладах має будуватися на засадах формування нових духовних чинників, нових ідеалів людської діяльності в усіх її проявах, здійснюватися на принципах інтеграції екологічної, загальнокультурної та професійної складових компетентності майбутніх спеціалістів різних галузей виробництва; забезпеченні

відповідного рівня та якості екологічних знань на основі компенсаційного, диференційованого та міжпредметного підходів [6].

Висновки. На підставі аналізу з'ясували сутність ключових понять дослідження, проаналізували наукові підходи до визначення складових екологічної культури, а також дослідили взаємозв'язок екологічної культури та екологічної освіти у процесі підготовки майбутніх фахівців.

Підсумовуючи, зазначимо, що розглянуті нами питання не охоплюють усіх аспектів багатогранної проблеми формування екологічної культури майбутніх фахівців у системі професійно-технічної освіти. Зважаючи на актуальність екологічної освіти і навчання в професійно-технічних закладах освіти, їхню специфіку, важливим аспектом подальших досліджень є вивчення взаємозв'язку предметів профільного навчання із загальноосвітніми, серед яких, на нашу думку, найважливіше значення мають біологія, хімія, екологія. Вважаємо, що саме ці дисципліни покликані дати опорні знання із формування екологічної культури учнівської молоді відповідно до профільної спеціалізації навчального закладу.

-
1. Кармин А. С. Культурология. – СПб.: Лань, 2001. – 832 с.
 2. Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр. – Вип. 10. – Кам'янець-Подільський, 2007. – С. 379–387.
 3. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7.
 4. Крисаченко В. С., Хилько М. І. Екологія. Культура. Політика. Концептуальні засади сучасного розвитку. – К.: Знання України, 2002. – 598 с.
 5. Лук'янова Л. Б. Теорія і практика екологічної освіти у професійно-технічних навчальних закладах: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. – К., 2006. – 42 с.
 6. Лук'янова Л. Б. Теорія і практика екологічної освіти у професійно-технічних навчальних закладах: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. — К., 2006. — 465 с.
 7. Матвеева Л. Л. Культурология. Курс лекцій: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2005. – 512 с.
 8. Пруцакова О. Л. Зміст екологічної освіти як чинник формування екологічної компетентності школярів // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр. – Вип. 10. – Кам'янець-Подільський, 2007. – С. 362–370.

9. Пруцакова О. Л. Формування основ екологічної культури учнів 5–8 класів засобами дидактичної гри: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. – К., 2002. – 226 с.
10. Пустовіт Г. П. Теоретико–методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. – Київ; Луганськ: Альма–матер, 2004. – 540 с.
11. Пустовіт Н. А. Практика формування екологічної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр. – Вип. 10. – Кам’янець-Подільський, 2007. – С. 370–378.
12. Современный словарь по педагогике / Сост. Е. С. Рапацевич – Мн.: Современное слово, 2001.– 928 с.
13. Фенчак Л. М. Формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I–II рівнів акредитації: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – Тернопіль, 2006. – 20 с.

**THEORETICAL FOUNDATIONS OF FORMING THE FUTURE
SPECIALISTS' ECOLOGICAL CULTURE
IN VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION SYSTEM**

Tetyana Kuk

*Ivan Franko National University of L'viv,
Doroshenko Str., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The article discusses one of the most pressing problems of environmental education — the formation of future specialists' ecological culture in the system of vocational and technical education. It clarifies the nature of ecological culture and analyses the scientific approaches to the identification of its components in modern researches.

Key words: ecological crisis, environmental education, culture, ecological culture, ecological competence.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ
ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ
В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО–ТЕХНИЧЕСКОГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

Татьяна Кук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Дорошенка, 41, 79000 Львов, Украина*

Рассмотрена одна из наиболее актуальных проблем в системе экологического образования – формирование экологической культуры будущих специалистов в системе профессионально-технического образования. Выяснена сущность экологической культуры и проанализированы научные подходы к определению ее составляющих в современных исследованиях.

Ключевые слова: экологический кризис, экологическое образование, культура, экологическая культура, экологическая компетентность.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2010

Прийнята до друку 17.03.2010